

DAYA GAGANGAY TADA

Our Customs

Written and Illustrated
by

Elpidio Balacay
Budin Balalang
Benigno P. Saweran

Summer Institute of Linguistics Philippines, Inc.
Translators 1974 Publishers

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

1174-210

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second language learning into two steps--literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

JUAN L. MANUEL
Secretary

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy material which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

LICERIA BRILLANTES SORIANO
Director of Public Schools

PREFACE

The purpose of this booklet is to help speakers of Isnag achieve the skill of reading in their own language, as a bridge to literacy in Pilipino. It is also hoped that the customs retold herein will remind Isnag readers of their rich heritage.

These articles were written by Elpidio Balacay, Budin Balalang, and Benigno P. Saweran during a Writers' Workshop at the Bagabag, Nueva Vizcaya Center of the Summer Institute of Linguistics. We are grateful to Mr. Rodolfo Barlaan of the Summer Institute of Linguistics for the Pilipino translation of the articles; the Pilipino section is at the back of the booklet.

The Isnag alphabet can be read according to any of the variations of pronunciation found in Apayao. Some will sometimes read g as h; some will not pronounce k; some will read k as h; some will sometimes pronounce g as g fricative.

G. Richard Roe
Summer Institute of Linguistics

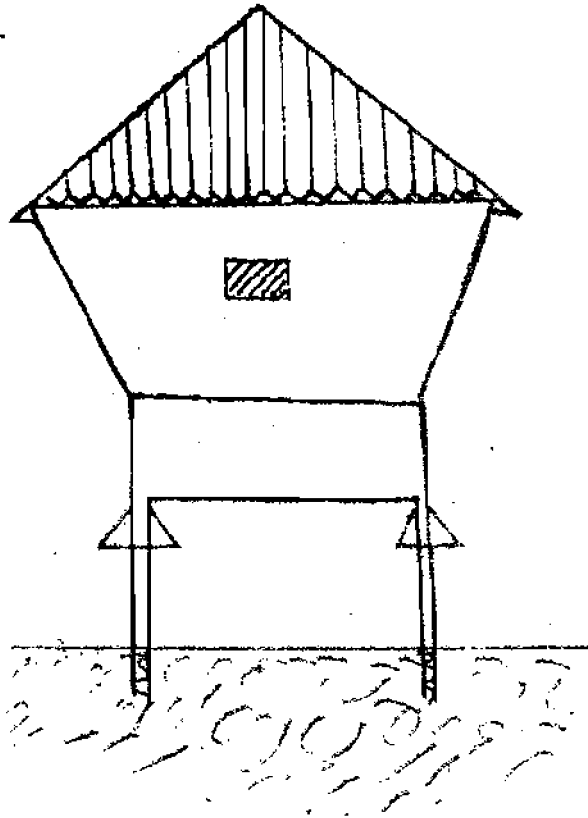
Daya Nesúrát Kiddi ya Libru

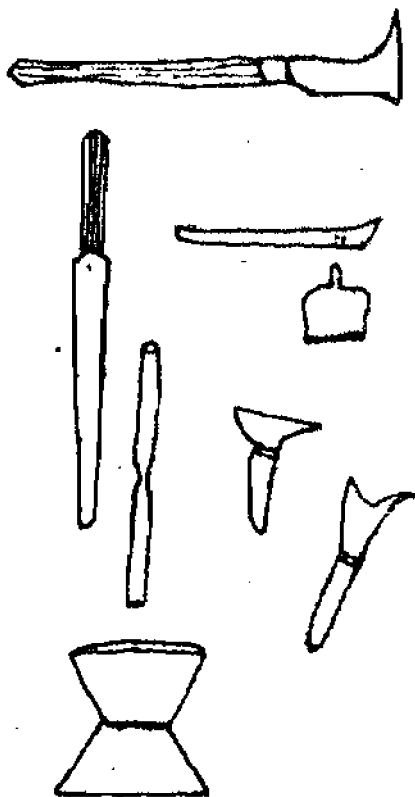
Ya Angwa tada ka Komán	Elpidio Balacay	1
Ya Daw-dáwat	Elpidio Balacay	7
Ya Aggibabbay se Aggaattáwa tada ..	Budin Balalang	10
Ya Magtakit se Matay se Magtaman ..	Benigno P. Saweran	15
Ya Manggabi	Elpidio Balacay	20
Ya Kur-kurugan tada	Budin Balalang	21
Ya Angnganup tada	Budin Balalang	25
Ya Angngásag tada	Elpidio Balacay	27
Ya Mamágud	Budin Balalang	30
Ya Tagalog na (Pilipino)	Rodolfo Barlaan	35

Ya Angwa tada ka Komán

Dedi ya gagángay, ay mesúrát da senu atán na panamdammán daya nodi ya toláy kadaya inagkona tada nga Isnag. Ta senu surútan tada pikam daya napiya nga surútan, se isa pe, ay senu mammuwán pe daya daddúma nga toláy daya gagángay tada nga Isnag.

Ya munna nga máwa nu manguma ta, ay panunútan ta pikam ya pangumanán ta nu wáña. May sinnan ta tu dummagwát tin ta senu nappiya

se natalobu ya imúla ta, ay senu tare pe ya kaddat na. Ay sinnan ta pe ta akkan ta nga mepainunna pánang, se akkan ta pe ya magpal-palodi, ta adu tutu wala ya magamet kiya múla ta nu kuwa.

Ay isa pe ya napiya nga máwa, ay akkan ta nga mebagtu ka koman, napiya nu atán ketagingán ta, ta senu mewáras daya ngámin na magkán kiya múla nu adu ta magtatáging.

Ay nu áwan ta nga sirát onu sunso, ay magadang ta kada tolai ya atán na abay ya pagum-umanán, daya

maragkallá, ta akkan ngámin tolay ay nagaḡat ta magpakaw ka sirát na.

Ay nu atán nin na simán ta, ay lam-lamtan ta ngin nu nungay naya ipappan ta nga annatálun. Ay nu mawe ta ngin, ay sinnan ta nu atán na labag kiya dálen ta onu iya pangumanan ta. Sinnan ta nu napiya ya sarut na onu akkan, ta nu nadakè nán na, ay maddi ta itúluy, ta adu daya sar-sarut dayán na labag. Ummán kiya labag ga magdápun kiya giyán mu wa manguma nga makun-oni ka taggisa se na ili-liges ya mata na kiya dápun na, ay napiya nu igsán mu ya tatálun mu ta atán na matay kadakayu nga tangabalay. Ummán pe nu atán na natay onu subbiyág ga butit ta masingan mu, ay napiya pe nu igsán ta, ta maamet ya múla kiya komán ta nu kuwa. Ay nu ya labag ta ay atán ka diwanán se la atán pe ka kasigid se la manin na atán ka diwanán ay napiya nu itúluy ta ya tatálun ta, ta mariyun ya isiw ta nga magúlud kiya ammay ta.

Ay nu napiya nán ta ngin, ay itúluy ta ngin panda kiya piyán ta nga kadakkal na. Ay nu mabalin nin, ay magindag ta ngin ka katagonung ta nga sumidug, ta maddi manin nu dáta ya munna pánang,

ta amminan manin na amet ya mûla nu dâta ya magin-inunna.

Ay nu nabalín ta ngin na sumidug, ay magaggi pe daya babbay yin. Ay nu magaggi da, ay mawe da pe magsápul ka aglubi onu táníb nga ikibug da kiya aggi ta senu tare daya magamet nu kuwa. Ya aggi, ay amminan ta nga ippayán ka urud da kawáyan onu búlu, ay surátan ta pe ya urud ka ngágan naya itúbung ta. Ay nu nabalín ta nga nagaggi in, ay mawe ta ngin na magtunâ kiya gidám. Ay nu kaláwa, ay gumabi ta ngin se magibattán ta kiya komán na magtugnu, se manudù tu laláki nu adu ya dudù na.

Ay nu nabalín ta nga magtugnu win, ay sinnan ta ngin nu mabalín pe yin na ballatán. Ay nu nablatán nin, ay sù-sùbangán ta ngala ngin nu atán da nga ul-ulolag ga magdadál, ta tanibán ta nu atán da.

Ay nu malútu win, ay mangwa ta ngin ka sigay ya pagippayán ta kiya ammay. Sinnan ta ya pangippayán ta kiya sigay ta get nu migday onu malnap ka danum nu dumgat ya udán.

nu nabalín nin tu sigay, ay mangalâ ta ngin ka pasingán na pamtâ ta, ay nu atán nin ay mawe ta ngin na magkad-kaddat se ta

ngala nga sumikáp. Ay nu nakasikáp ta ngin, ay akkan ta nga magpalná se mangidde ka panda ngala nga kuwa ta panda kiya tallu nga algaw.

Ay nu nabalín ta ngin na maggáni, ay panunútan ta ngin nu nungay na ya angagtu ta. Ay kiya kaligge naya angngagtu ta, ay magsagána ta pikam ka adu wa mesida se magbáyú ta pikam nu bitti ya baggát, ta akkan ta ammu nu adu daya mepangagtu nu mamatay ta ka ábuy. Ay nu mangagtu ta ngin nu kaláwa, ay ikagi ta ngin kadaya toláy ta senu mawe punguwan daya daddúma ngin kiya gidám. Nu mawe ta nga mamungu, ay maggalà ta ka nangal-ngalug ga kawáyan na pamungu ta, ay kiya ammungu ta, ay biláangan ta pe yin nu piga ngopu ya ammay ta, Nu kaláwa na ngin, ay mamotun ta ngin ka adu se manglappa ta pe ka adu se maglútu ta ka adu wa kape, ta adu win daya umbet ta mepangagtu. Tawán kam nu namáru ta nga toláy, adu ya sumeng kadáta nu aggaagtu. Kiya aggaagtu, ay akkan ta nga ippáy ngámin kiya álang ya ammay. Ilásin ta ya daddúma. Napiya pánang nu adu ya lásin ta, ta senu mabayág ta nga akkan na manglawán.

Nu mabalin ta ngin na mangagtu, ay piliyán ta datu nabgát se datu aggi, ta ilásin tada kadaya daddúma. Ippáy tada ya nabgát kiya panigad naya álang, may ya nagibu, ay ippáy ta nga annáp na ta senu nasulit ta milbután nu atán lattù naya datág naya álang. Ay nu mammin tu nabgát pánang ngin, ay ippáy ta pe datu daddúma ngin. Ay ya aggi, ay akkan ta nga iramat kadaya akkan na aggi ta senu akkan ta nga masulitán na magpili nu tangadagun.

Ay nu mammin tu lásin nin, ay mawe ta ngin na mamabà. Mangalà ta ka bitti ala pikam. Ísup ta, se ta nga bayuwan kiya gabi ta senu áwan na tumunal, ta makaru manin ya ammay ya mammin nu kuwa. Ay nu kaláwa, ay mangalà ta manin ka ad-adu win may akkan adu pánang pikam ta senu narabun nu akkan ta nga kaligpanán ya nán daya inagkona. Ay nu kaláwa ngin, ay oray nu adu win ya alá ta ngin, ta áwan nin tu kannaw win.

Túidi ya sur-surútan daya toláy ya manguma ka Dibagat kitun.

Ya Daw-dawat

Dåtada nga Isnag, ay nán daya daddúma nga tolay kiya Filipinas si nga nasadut tada kanu, may ya ammu, ay akkan, ta gagángay ngámin tolay ya atán na orás naya panagrimáng se atán pe orás naya pinagkukuwa.

Dåtada nga nán ku, ay áwan ku kam ma ammu wa sayángan tada nga adu wa orás daya al-algaw se algaw daya liggu se búlán. Nán ku idi áta nu maggayát ya isa nga Isnag kiya pagkuwaán na, ay akkan na di atán kammala nga paglabbetán na nga kuwaan. Oray nu nonawán onu gidám pánang ngin, ay piyán na pikam nu atán na mawa na.

Ay nu makaru tada nga makabalin kadaya komán tada, ay adu pe ya kukkuwaan tada. Ya daw-dawat nán tada. Túidi ya kaaduwan na agyán tada ki baláy nga magkuwa kadaya home industries tada. Daya babbay, ay mawe da nga maggalà kadaya piyán da nga naláwat ta bibitti a búlu nga siw-siwan da kiya piyán da nga kingpit se kadadakkal, sigun kiya kuwaan da, ummán kadaya lába, igaw, sarikáw, arin. Dakami ya laláki, ay sumeng kami pe ya maggalà ka

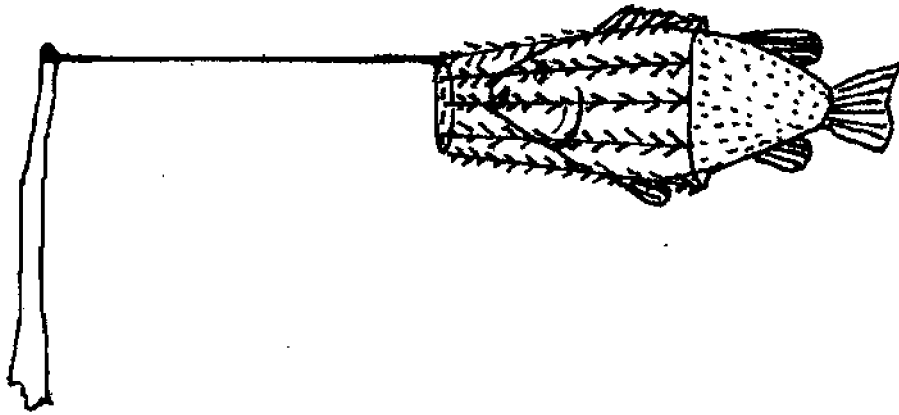
uway ya pamilád da babbay kadaya lagáan da, ta nasulit lugud ya mamtát, ta akkan na málá da babbay..

Daya daddúma pikam ma lag-lagáan da babbay, ay abà se kallugung. Dedi, ay màwa ka ibilág da nga naegriyán na ulángu.

Ummán pe kiya laláki. Nu mabalin pe kiya ubra na kiya komán, ay adu pe ya kuwaan na kiya bátug naya agdaw-dáwet na. Ummán kiya manglága ka baràbà, údág se magkuwa pe ka talliyáng. Magkuwa pe ka adu wa lúbid, da iilug na nu aggagáni kiya lebut naya komán.

Ittu pe idi ya algaw wa agtarikáyu da onu agbalay da nu atán na magasibbalay kaggida. Ya agtarikáyu da, ay tallu wa dálen ya angwa da. Atán ya magillu wa magayáb ka adu wa tolai ya sumeng. Ay tu tolai ya magpatarabágu, ay magparti ka átu. Nu akkan átu, ay panda ngala nga animál, ábuy onu báka, tàwán kam nu adu wa tolai ya sumeng.

Ya mekáduwa nga pamàyanán da, ay abúyug. Iddi, ay sigun kiya mayát onu atán na panúnut ta magbalay. Idi, ay bàbànanan da nu inna ya punnán da nga kuwaan na kuwa. Ay tu pagkuwaán da nga balay, ay ittu pe tu panganán da. Akkan da makusap panda kitu

akalangput da kitu
muddi ya megpawe.

Ya ise pe ya
pamayanán da, ay
manangdán.

Sinnan dá daya
tolay. May iddi ya
agpatarabágu, ay
para kadatu tare
annung ya biyág
na. Nu tu tolai ya
magubra ay áwan na

kanan, ay baggát onu ammay ya idde natu magpatarabágu.

Túidi ya gangay tada nu daw-dawat.

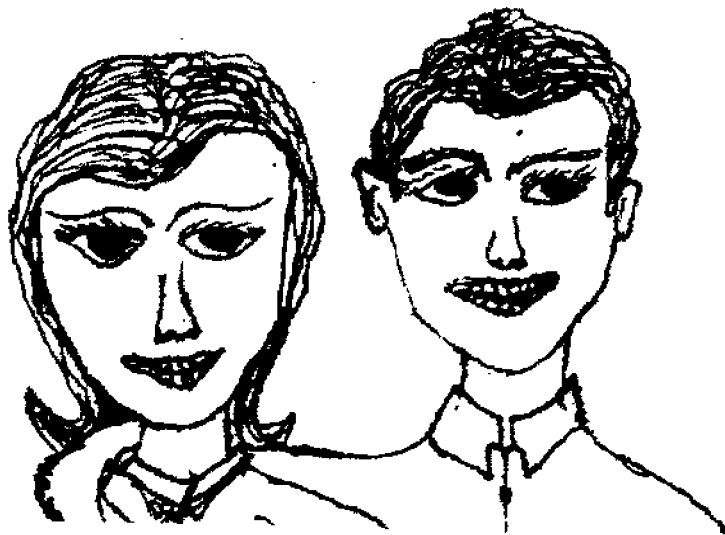
Ya Aggibabbay se Aggaattáwa tada

Ya munna nga kuwaan naya laláki nga melug kadaya babbalásang, ay sapúlan na ya piyán na pà-pánang pe kadaya babbalásang. Sisiiman na pe ya ug-uggáli naya babay nu napiya ya gagángay na onu katutolay na.

Ay nu makasingan nin ka pagray-reyuwán na, ay túya ramanán na ngin ya umang nga am-amomanán ya babay ya piyán na. Ikagi na ya amminya na tutu wala kiya babay. Ay díkod nu piyán pe naya babay ya laláki, ay akkan na pe ya ibar-barráw. Atangyaan na peyang pe nu umang ya laláki kiya giyán na. Pasuréy malaw-lawagán da nga akkan na matúdug, éta akkan lugud da patudúgan naya laláki ya babay. Mepakuna peyang kiyán panda kiya agtulù naya babay ya mangikagi nga mabelin da ya megallay yin.

Ay díkod nu máwa nga megal-allay da ngin, ay ya kuwaan da manin, ay magpas-pasilù da manin nu iinna kaggida ya mayát ta magyán. Adaddu manin ya agbàbànan da ka mepanggap kidi ya

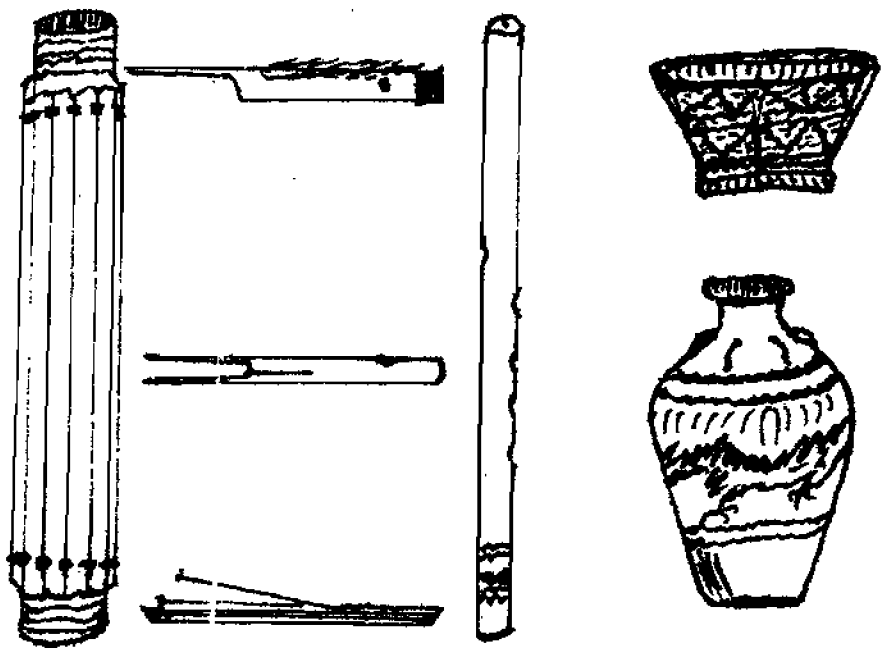
pagpas-pasiluán da. Pasuráy ya matengadagun se la nga
mapatulù ya mapalsu kaggida nga magyán. Ay dikod nu ammu da
ngin ya mavát ta magyán kaggida nga duwa, ay ninggap da kam pe
vin. Matalà da nga matúdug gin.

Ay dikod nu ikagi naya babay yin kiya ama na se ina na tu turatu da ngin se ya kal-allay na, ay túya magmonimoni da ngin na bumalay. Ay nu piyán da ngámin nin na paspedan ya laláki, ay túya magpalbet da ngin.

Ay dikod ya laláki pe yin, ay ikagi na pe yin ya agpalbet da kaggida, ay túya manginapat da pe yin, ta mawe da mangatáwa ngin. Ay dikod ya laláki, ay ayabán na pe yin daya pan-pane na ta get bárang atán maggadù kaggina. Mangayáb pe kadaya lallálákay ya nasirib ba magadangangay se makibagán, ta ittu ya panguniyan na.

Ay nu maggannikát da ngin, ay munna ya patugaw, datu mangagtu kitu simbà da se itu inanapat da. Ay se yala nga umunud pe yin daya adu wa tolay ya kabbulun da, ay mebulun tu mewe da nga iatáwa. Ay nu dumatang da ngámin nin, ay túya lumná da ngámin. Ay tu patugaw, ay idde na ngin tu inanapat kadatu bumalay. Ay kanan pe datu bumalay se datu magpane kiya babay. Ay nu mabalin da makkán nin ya inanapat, ay túva umbet tin ya ama naya babay nga magéwag kiye simbà daya magatáwa, ay ya ina

pe naya laláki, ay ilubtág na pe kiya datág ya simbà da. Ay túya sinnan pe daya magpane kiya babay.

Ay nu danni túlad naya gabi yin, ay makibagán nin ya ama naya babay nga magsaludsud kiya angngatáwa daya mangatáwa. Ay díkod ya panguniyan pe daya magtagilaláki, ay mekesáraw pè ya sumungbát kiya nán naya ama naya babay. Ay mawa nga magsin-simmungbát da ka netakit ta úni. Ata magáwag va ama naya babay yin ka pábág naya magtagilaláki. Ay ikagi pe naya ama naya laláki ngámin ya pábág da. Nu maribu ya piyán naya ama naya babay, ay nu atán kiya magtagilaláki, ay túya magbalin na magatáwa daya duwa.

Ay nu mabelin ya atáwa ngin, ay kumíwid pe yin datu manákam naya babay, ta mawe da alá in ya pábág naya laláki. Ay magbúlig da pe yin ka ábuy ta ittu ya mawe da pangaláan kadaya gúsi ya págág naya laláki. Magtagilêba da pe, ay payán da pe ka sinandila. Ay bayádan ngámin pe daya umam-ám ya lèba nga elà da se rúdu da kiiya ábuy, ta idde da kiya magtagibabay. Ay akkan pe

ya mepangán daya magtagibabay kiva ábuy, ta kannewan da.

Ay nu magulli yin daya nangákit kiya balay da, ay magbansi yin ya babay nu ginúnád naya laláki, áta magván lugud din kiya balay naya laláki panda kiya biyég na. May nu tu munna nga matay ya laláki, ay magulli kammin ya bebey kiya balay naya ema na nu piyán na. Ay nu piyán na ya magdagát kiya balay naya atáwa na, ay napiya pe.

Ay túidi ya gangay tada nga Isnag ga meggaettáwa. Masápul la manádug ya laláki se mangákit pe ya babay.

Ya Megtakit se Matay se Magtaman

Ya gangay tada nga Isnag kitun nu atán magdagáng onu megtakit kadátada nga tangabelay, ay mawe ya managnáwa onu magayáb ka durarákit ya isa kadátada. Ay nu umbet da ngin se itu durarákit, ay mawe manugkam ya isa kadátada ka anù se na tabán ka lába kiva wangilán nava gagyengán. Ay se da magabà pe

kiya giyán na, nga pagyanán natu durarákit nga maganítu. Ay nu mabalin da nga magaplág gin, ay magsikád din tu durarákit kitu abà, se maganítu win.

Ay nu mabalin na maganitu win, ay pagtugawan na ngin tu madagáng kitu abà, se na ap-aprúsán ka denu ya addag na, se na singisingán ya úlu na ka pagkarraw na kanu kitu kaduduwa natu madagáng. Ay nu mabalin yanin, ay silgiyan da tu anù in se da ilangen se tup-an, may ibunna da tu apel natu enù se itu agtay na, ta alá natu durarákit nu mawe yin ka balay da, ta paglappaán na ta masimát nu kuwa. A^w iddán da pe ka tangdán na nga panda ngala nga atán kaggida, ummán kadaya lúpus se daya búngut, tariyaw onu aliwa se daddúma pikam nga atán kaggida.

Ay nu akkan pikam nga bumilag, ay ianannay da manin ka nagpungtu, nga nán da kitu magtakit, "Akkan ka agpà matay, ta mamildap tada onu magsay-am tada," nán da. Ay mamatay da manin ka étu se ábuy. Ay magayáb da manin ka durarákit se magapat da pe yin kadaya tolay nga kabulun da nga mangán se maginum. Túyán tu agpidut tada nga Isnag kiya magtakit onu madagáng.

Ay nu mepanggap kadaya matab, ay atán da pe ammu tada nga táníb na onu ágas na. Tanibán da pe ya magdága; pitpetán da ka nginàngat ta tabéku onu nginàngat ta rivám onu sinidug ga abu, onu paságan da. Ay makusap nga kurug tu dága na, may natakit tutu wala se nabnit.

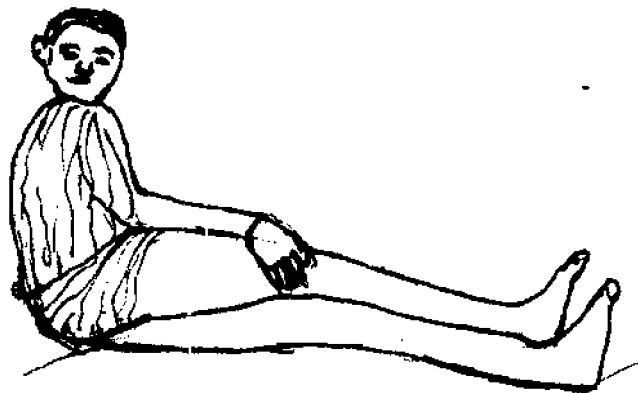
Ay nu iya mapiltáng, ay atán pe ammu tada nga táníb na; ilútan da ka denu, se da bitúlán ka tauwa se duddúma pikam nga ammu da nga táníb. May nu kadedi yin na al-algaw, ay atán da kadátada ya akkan mamakuna ngin, áta atán da lugud din daya nakaádal ka bitti, se daya nakristiyanuwán nin, onu makammu ke Dios. Ay adu pe daya ágas sin, ay díkod mawe da nga magpaágas kadaya hospítal, onu megpekarárag da ngala ke Dios.

Ay nu atán mataw, ay karuwan tada nga digútan, se tada baduwán ka beru, se tada nga itádag kiya bátug naya takilay. Ay ginnatayan tada ka duwa gabi onu tallu gabi, appát gabi onu lima gabi, panda kiya kabuyú na. Ay mangwa tada pe ka lungun onu balítáng. Ay nu mabalin tada ngin na mangwa ka lungun, ay

iunag tada ngin tu innát. Ay kiye aggiginnatay tada, ay magsasanggol tada se magbibisnág tada nga lalláki. Ay nu atán atáwa naya natay, ay masápul nga magbálu onu magkal-kalúmut ya atáwa na, tawán kam nu babay. May nu laláki, ay akkan na ingkapilitán nu akkan na piyán.

Ay nu metaman nin, ay mamatay tada ka átu nu gayát tada nga magtal-ud ta senu áwen na nga kannaw win, nu ittu ya piyán naya bumalay. Ay nu akkan, ay iya kasiyám na ka taggad ya agsaragság tada onu aggabobét tada. Ay ep-apuyán tada pe tu lábug panda kiya kasiyám na, se itag-tagirán tada peyang nu mangán tada.

Ay mamatay tada ka átu se ábuy nu ittu ya

atán, onu magsay-am tada, ay abobatán tada pe yin tu bálu nu ittu ya piyán tada. Ay kiyán na oras, ay magrag-regsà tada pè nang. Meggansa tada se manglúdég tada se manaddò tada se duddúma pikam nga angrád, magsasanggol se magbibisnág.

Megtal-talibangug se magsuk-sukát pe datu nagkulmut. Sukatán tada pe yin tu bádu natu bálu ta senu maggaldia pe yin. Ay mawe pe yin tu bálu nu maabobatán, nu ittu ya piyán na. Ay áwan pe kannaw ka panda kiyánin na balay. Ay nu ekkan, ay panda ngala nu mabayág, nu ittu ya piyán naya bumalay; tangadagun, duwa onu tallu dagun ya agkulmut da.

Ay atán pe ya gangay tada nga manggabi onu maglu; sigun ya piyán tada pe, nu mabayág onu alkan.

Ay nu meglapát tada, ay áwan ya makalnà oray isa ngala, tittu ta nga bumalay ya makalnà kiva balay ta. Ay nu atán ya makalnà onu makarò kiva lapát tada, ay makiawát tada kaggina.

Ya Manggabi

Kadâtanda nga Isnag, ay atân deya natakit pânang nga aglammat kadaya minatay da, túya piyân da kuma nu metangatay da pe kadaya natay. Ay nu akkan da nga metured ya magpattal, ay akkan da nga mangân ka kurug ga kakkanan ka oray nu piga nga algaw se búlan. Ay ya pagpangágan tada kidi, ay manggabi.

Ya manggabi ya nân tada, ay atân da pe ya kalése na. Ummân kiya akkan na mangân ka nabâw, akkan na magdigut se akkan na magpúkis.

Ay nu piyân da ya makusap pa manggabi yin, ay mematay da ngin ke penda ngala nga animál, ay ya pagpangágan tada kiddi, ay magubobát. Ittu idi ya kuwaan tada nga Isnag nu piyân tada nga ippà daya ngámin na kinannaw tada nga mepanggap kadatu natay.

Ya Kur-kurugan tada

Kitu nunna nge algaw, ay atán ngémin ya nepersuwa ne Dios ked kalawagán ni. Pinarsuwa na ya tolay ya ummán kaggina, ay atán da pe ya anghel la pinarsuwa na se ngámin ne atán ked kalawagán ni ya mas-asingan tada.

May dakè pe kane mawa nga umadu pánang ngin ya tolay ked kalawagán ni kitun, ay atán ngámin nin ya kapà-pàyanán da, ta adu pe daya mamasirib ba mangallilaw kadaya tolay.

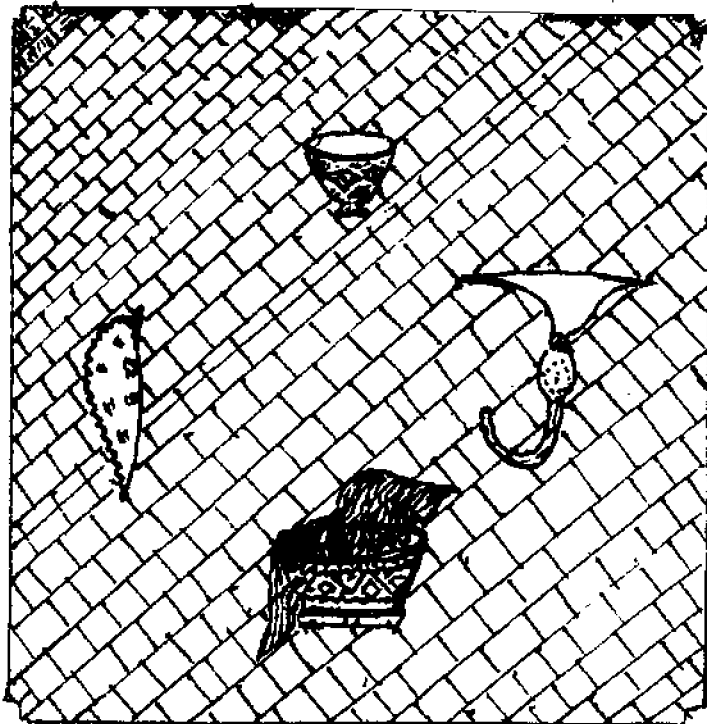
Datu duddúma, ay magdáyaw da kadatu sinan diyos sa balitù, ay magdáyaw datu. duddúma kadatu páda da nge tolay. Ay atán da pe ya magdáyaw kadatu anitu, ay atán da pe ya magdáyaw ke Dios. Ummán kiyán tu mawa kadatu inagkone tada.

Ay datu magdáyaw kadatu anitu, ay ittu ya akkan tada nga nigsán. Nepatáwid kadátada nga Isnag, áta ittu tu pinatag datu inagkone tada, ta agáda tu spuwan da pánang. Ay áwan ku wala nga makagi pe kiyán, ta napiya nga nadakè tu mawa kadatu

inagkona tada, ta ittu tu piván da se ammu da nga dayáwen. Ata nu atán ya magtakit kaggida, ay bag-baglán da nga mawe ya managnáwa kadatu durrarákit. Ay gapu ta pà-págan pe datu durrarákit datu an-anítu, ay túya bur-burungán da pe ya kumiwid kiya umang nga managnáwa, ta atán ngámin tu panggap da ngin. Atán pe tu kurug ga magpidut, atán pe tu makitangdán se itu púpug da nga pamalbet da kadatu akkobung da.

Ngamay kidi yin ta akkan na pumanda ya ammu tada, se malásin tada pe yin ya nadakè se ya napiya, ay masápul la kaligpanán tada dayanin kidi yin na algaw. Ta nu ittu tada nga at-atangyaan dayadayán, ay áwan tada nga pagung-ungdáran, áta ug-ogan ditte daya anítu. Adu daya panganannay da

kedatada nu masapul da
manin daya ayam tada,
ata ammu da nga iennugut
tada daya uray tada
kadaya piyan da. Ay
dikod ya mawa kedatada,
ay abay panang nga
pardasiyon. Manengdan
tada, ay adu wa ayam
tada ya patayan tada
gapu kiya angngikurug
tada kaggida.

Ay dikod kidi yin
te ammu tada ngin na
ilasín ya napiya se iya
nadakè, ay masapul la
piliyan tada ngin ya

kuwaan tada ta senu akkan tada nga nakal-allà a masegság panggap kiya áwen tada nga málaálà. Ay ya nán ku, ay igsán tada kuma ya ummán kiyán na engngurug tada, áta áwen tada mà a pegung-ungdàran nu tu tada nga ab-abobugan dayán na an-anítu wa mamar-parigát kadátada nga Isnag.

Ay nu piyán tada, ay masápul la sinnan tada ya pagkapiyaán tada ta senu akkan tada nga magaw-awagwag se melakulakò kadaya magpi-piápu wa busid kammala ngin nin na sirib da. Ay akkan eggida daya mapan-pananámen nu di dátada nu 'tay tada ngala nga mamattapatag kaggida.

Ngamay nu igsán ta dayanin, ay masápul la atán ya ipatáli tada. Ata nu áwen tada nga ipatáli nu igsán tada daya an-anítu, ay nakappanansing, áta akkan ditta nga adayyuwánan, ta áwen da lugud da ikansing. May nu igsán tada dayán na an-anítu, ay kasápúlán kadátada ya umapu ke Apu Jesu-Cristo, áta aggina ngala ya makabalin na mamasúku kadayán na anítu. Awan da nga pangábà ke Apu Jesu-Cristo, ta aggina ya kurug ga Apu kiya ngámin.

Ittu ya masápul la umepu tada kaggina, ta ittu ya makabiyág kadátada ka áwen na panda. Alà nitta ka giyán na nu iya oras sa ilalbet na kammin.

Ya Angnganup tada

Dátada nga Isnag, nu piyán tada ye maglaggád kadaya átu tada senu mabalin da ya melaggád, ay ummán kidi ya kuwaan tada. Nu megayát ya panaglaggád, ay akkan sinangngán nin natu maglaggád ya umang nga mengilaggád peyapeyang ngin panda kiya akálà na kiye giyakkan daya átu na nga lemán onu ugta. Ata nu masin-sinangngán da nga melaggád, ay akkan únáy ya gumagat ta kumiw-kiwid kadaya maglaggád. Ay nu ummán kiyán nin, nu makálà da ngin, ay áwan na nga rigát pánang ngin, áta ammu daya átu win ya kuwaan da.

Ay ya pagpiyán pe nedi ya gagángay tada, ay akkan tada pe ya magparigát pánang nga mangnigay kadaya lamán onu ugta. Ata

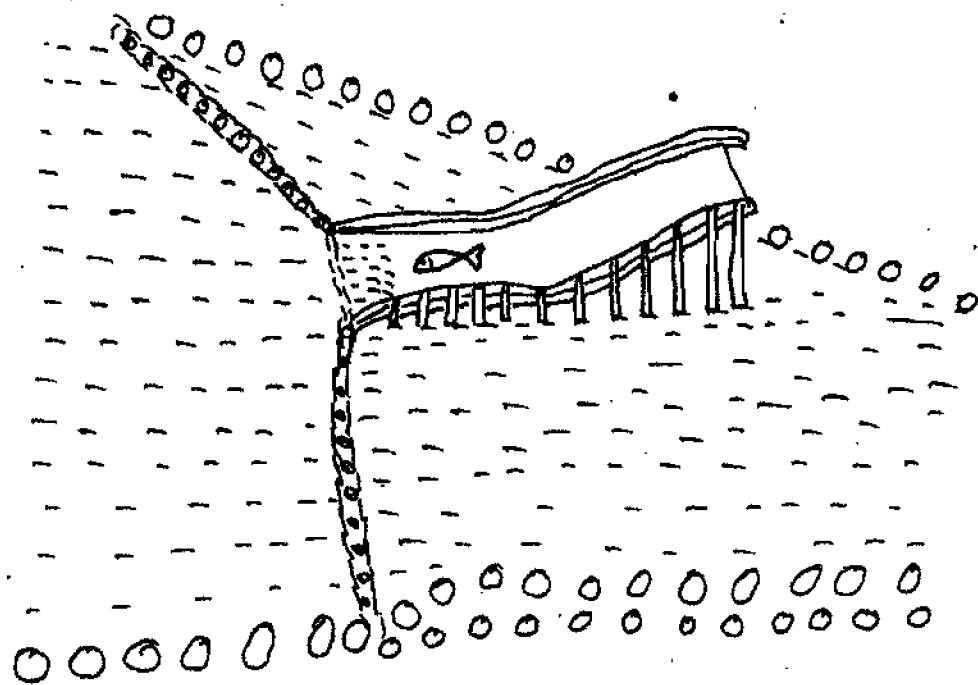

nu sumrà ta, se nu makalabag ta, ay se nu narungat pe daya átu ta, ay ummán ta ka umang nga managilpa ngala. Ummán kiya kis-kisoru wala ya kuwaan ta, ay túya nán ku wa napiya kurug idi ya gagángay tada nga Isnag.

Ittu idi ya masápul la akkan tada nga igsán, ta abay ya pagpiyán tada kidi. Ay ittu pe idi ya pangnigay nga áwan ya lintag nga lintag naya gubirnu tada nga makabalin na makeallang kidi ya inninigay. Libre tada nga manganup basta napiya ya angnganup tada. Ngamay nu nadakè pe ya angnganup tada, ay nadakè pe ya mawa kadátada. Makapadatang tada ka riri. Túya masápul ya napiya nga angnganup tada ta senu áwan tada nga pagdà-dásan kiya kowad tada ka biyág.

Ya Angngásag tada

Kiya agdagun na, ay nu atán na palánu tada ya mangásag, ay magguumomán tada pikam nu mapaanna ya angwa tada.

Kiya agguumomán tada, ay palanuwan tada nu wána ya paggalékkán ta ka adu wa pagaruminta ta nga kávu, uway se kawáyan. Kídi pe ya agguumomán tada, ay atán pe ya kuwaan tada nga pagilistaán tada kadaya mayát ta mepangwa, se pagilistaán pe nu piga nga algaw ya naggubra naya isa isa kadátada ta senu ammu tada ya ikípát ta nu mamanod ta. Ay ya listáan, ay immán naya panglakayan kappela naya ásag gin, ta masápul la atén peyang panda kiya kabalin naya ásag nga mangisúru kiya kà-kàwaán na, ta nu akkan na kurug ya angwa ta nga daddúma, ay akkan na makàna, se nalapat pe ya millud nu kuwa.

Nu atán ngámin datu aruminta ngin, ay ipàdà ta ngin. Ya pangwaán ta ay ya parùpù a adu ya batu na, ta senu adu ya pagdangsil ta ka adígi se adu pe ya pagdarayday ta.

Kiya angwa ta, ay isa isa ay atán na ubra na nga ittu ya ammu na, ta senu napiya ya kàwaán na. Ay datu áwan ammu mepanggap kiya ásag, ay aggída ya paraúlud ka batu wa pagdangsil kiya adígi, se magdarayday. Nu nabalín nin, ay mangwa ta ka

bal-belay ki dappit ta pagyanán dawa mamananod.

Nu umabay danum, ay atán pe yin daya mamananod. Ay ya málà da, ay ikípát da ngámin kadátada nga nepangwa kiya ástag. Nu namin-adu ta ngin na nangalà, ay ikípát ta pe yin oray datu akkan na nepangwa, tâwán kam nu umbet da pe ya mepamananod. Nu umabay danum se atán na madadál se akkan abay ya dadál na, ay kuwaan ta kammin nu massiván ya danum. Ay nu abay pánang ya dadál na ngin, ay akkan ta tagge kuwaan nin, áta ya danum min ya kalipán ta nga mangussi yin, tâwán kem nu áwan na sinang nga magudán kiya gidém min.

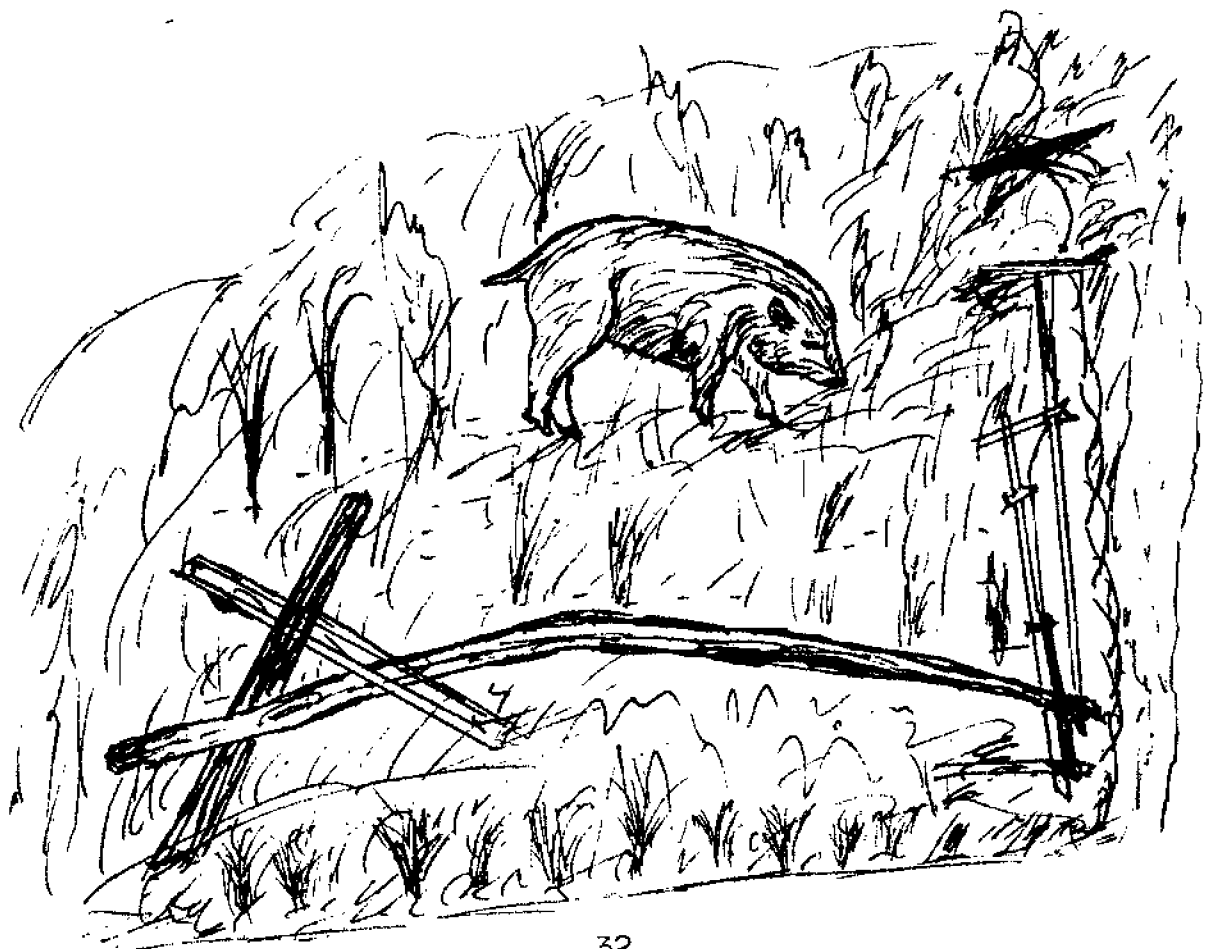
Ya Mamágud

Kitu nunna nga algaw, ay atán ngámin ya nepakammu ne Dios kadatu inagkona tada. Nepakammu na pe ya mepanggap kiya magen-aninnigay. Ay ittu ya atán ya piyán ku wa ipadamdam kadátada.

Kitu nunna nga algaw, ay niddán ne Dios datu inagkona tada ka sirib da nga mamalet. Av ummán kidi, nu atén de nga meminya nga mawe ya mamágud, ay magpapadta da datu noray ya mayát mepámágud, ay ummán kidi ya kuwaen da.

Tallu ngalgaw se da la nga manggayát ta manglabag, av mawe da pikam ma maglilitu ta senu mapadán ya litu da, ta ittu yán ya nasulit ta apúlan kiya kángén. Ay nu adu ya litu da ngin, ay isubrá da pikam kiya bíkat naya dálen na dalenan da, áta sibálan da ngala nu itu ipeppan da, ta kannawan da nga ilná kitu balay da, ta get atán na itúnu da akkobung da nga karni onu mangalse da, ay monán tu litu da, ay masápul la taliyán da manin nu kuwa, ay matátà da kitu rubbuwát da nu mawa kaggida tu ummán kiyán na kannawan da.

Ay dikod nu mawe da tutu wala ngin, ay munna tu pangmanàman da, te iguyogoy na datu pabagúwan na. Ay nu mawà-wáyad da ngin ka bitti, ay muddi manin tu pangmanàman da, ta magpalikud ka inapúgán, ta senu akkan kanu wa kumíwid datu kad-kaduduwa

kaggida nga mangas-asigsigu keggida. Ay nu mabalin nin magpalikud, ay masapul la munna manin, ta aggina ya manggina kiya labag da. Ay nu ran nala nga mepagásat ta daripupu ya labag da, ay sen áwan nin na umalbát ka panda kitu idaddatang da kitu pagappunén da, ay túyan ya piyán naya apu da.

Ay nu kiya kowad da kitu dálen da, ay manibál da pe ka búlu wa talimayán da, ta senu akan da nga marikurikud nu sumikáp da nga mamalet. Ay nu sumikáp da ngin na mamalet, ay magap-apápug pikam tu pangmanèman da, ay datu kabbulun na ay magárip ya kuwaan da ka pegindaggán da kitu apu da nga magápug. Ay nu mabalin na magápug tu apu da, ay túya manar-áng ngin, ay datu kabbulun na pe yin, ay metarinten da pe yin na mamalet panda kiya panda naya algaw da nga mamalet.

Ay nu tallu walgaw ya inemmalet da, panda kitu panda natu piyán da nga pangipandanén kitu balet da, ay umungát da ngin. May ya kuwaan da, ay magimáng da ka tangalgaw, ta pagindaggán da kitu kaláwa, ta umang da nga palutpútan tu balet da. Ata nu

mepalutput da la ngin, ay mabalin da ngin ya lumtuwád kadatu babbebalay da, ta áwan da lugud din na ilánid din na di lumtuwád, ta áwan pánang nga kannawen tu balet da ngin. Ata nu lumtuwád da nga akkan pikam ma nakepalutput kitu págud da, se da la nga makagina ka dámsg panggap kadaya matay, ay kannawen da, ta monán ya págud da, ay áwan da nga alá oray nu napiya ya labag da.

Ay nu makálá da nu umang da nga manúkál, ay akkan da nga magpinggáb ta kannawen da pikam pe. Ta kannaw kaggida, ta pangdát da.

Ittu yán ya gagángay datu inagkona tada nu mamágud da.

—*—*—*—*—

Ang Paggawa ng mga Isnag sa Kanilang Kaingin

Isinulat ang kaugaliang ito upang ito'y magiging tagapagpaala-ala sa mga kabataan sa kagawian ng kanilang mga ninuno. At upang kanila pang sundin ang mga magadang kagawiang karapatdapat na sundin at upang malaman din ng mga ibang tao ang kaugalian ng mga Isnag.

Sa paggawa ng kaingin, ang unang gagawin ay iisipin muna kung saan ang lugar na dummagwat (hindi nabungal o natamnan sa loob ng sampung taon) upang malalago at magaganda ang mga itatanim at upang hindi gaanong marami ang damo. Kailangang hindi tayo masyadong mauuna at hindi rin masyadong huli dahil 'pag nagkaganoon ay maraming hayop na sisira sa mga pananim. Kailangang sasabay tayo sa karamihan. Mas maganda rin kung may mga katabi tayong ibang kaingin upang maghihiwa-hiwalay ng pupuntahan ang mga hayop na kakain sa mga pananim. At kung wala naman tayong sariling lupain ay maaaring humingi tayo sa mga taong may malawak na lupain at mga tao ring mapagkawanggawa o maawain. Dahil hindi lahat ng tao'y magkakagustong magpahiram ng kanila lupain.

At kung mayroon na tayong binabalak na paggagawan ng kaingin ay itakda na natin ang araw ng ating pagsisimula. At kung tayo'y pealis na upang magsimula ay tingnan natin kung may ibon na magbabadya ng maganda o masamang pangitain sa daan o kaya'y sa paggagawan ng kaingin. At kung masama ang pangitaing

makikita natin, kailangang huwag na nating ituloy ang pagsisimula, dahil marami ang ibig sabihin ng mga pangitaing ito. Halimbawa, kung ang labag (ibong nagbabadya ng pangitain) ay dumapo sa kinaroroonan mo habang nagkakaingin ka at madalang kung humuni at parang ipinupunas ang tuka, mas maganda na raw kung iiwanan mo na lang ang inuumpisahang kaingin dahil may mamamatay daw sa iyong mga kasambahay. Ganoon din kung may nakita kang daga na patay man o buhay, mas maganda raw kung iiwanan mo na 'yong kaingin mo dahil masasalot ang iyong kaingin. At kung habang lumalakad ka papuntang kaingin mu ay may labag sa kanan mu at saka mayroon na naman sa kaliwa at mayroon na naman sa kanan, ito'y nagbabadya ng magandang pangitain. Ituloy mo ang iyong pagkakaingin doon sa binabalak ng lugar. Ang ibig sabihin nito ay marami ang maaani dahil mababaluktot daw ang iyong pingga sa pagdadala ng iyong palay.

At kung maganda da na ang nakita mong pangitain ay tapusin mo na ang iyong kaingin hanggang sa laking gusto mo.

At pagkatapos n'yan ay maghintay ka na lang ng iyong kasabay sa pagsusunog dahil hindi maganda kung mauuna ka na lang na mag-isa dahil masasalot ang iyong pananim kung mauuna kang magtanim.

At kung tapos mo nang sunugin ang iyong kaingin, ang mga babae ay maghahanda na sila ng binhi. Maghahanap sila ng aglubi (isang uri ng damo na puwedeng pamuksa sa mga salot) at

ito'y kanilang isama sa binhi na kanilang itatago sa bumbong. Ilalagay nilang lahat ang binhi sa bumbong at kanilang mamarkahan.

Pagkatapos nilang ihanda ang binhi ay pupunta na silang magtanim ng kaunti sa hapon at sa kinabukasan maagang-maaga silang mag-uumpisa at hanggang sa madilim na ang kanilang pag-uwi. Ang lalaki naman ay susunugin niya ang mga labi ng unang pagsusunog niya sa kanyang kaingin.

Pagkatapos nilang magtanim, titingnan natin kung maari ng gamasin ang mga damo.

At pagkatapos magamasan ang buong kaingin ay kailangang bantayan natin baka may maraming hayop na sisira sa pananim at dapat na mapuksa ang mga ito.

At kung hinog na ang mga palay ay gagawa na tayo nga kubo na pag-iipunan ng maaani. Piliin natin ang paglalagyan natin ng kubo baka ito'y gumuho o kaya'y bahain kung umulan ng malakas.

At pagkatapos ay kukuha na tayo ng kawayang gagamiting pamigkis. Pagkatapos ay kukuha na tayo ng mga damong anting-anting at saka na tayo mag-uumpisang mag-ani. Kapag nakapagsimula na tayong mag-ani huwag na tayong magpapasok ng ibang tao sa bahay; at huwag din tayong magbigay ng kahit anong bagay sa iba hanggang sa lumipas ang tatlong araw.

Pagkatapos nating mag-ani ay iisipin na natin kung kailan

natin ibababa ang ani natin sa ating bahay. Samantala, maghahanda tayo ng uulamin at makakain, dahil hindi natin alam kung marami ang makikipagbayanihan sa pagdadala ng ani sa bahay. At kung marami sila ay magpapatay na lang tayo ng baboy. At halimbawa kung bukas na ang binabalak nating pagdadala ng mga palay sa bahay ay sasabihin na natin sa mga tao upang ang iba sa kanila ay pupunta na ngayon sa kaingin at bibigkisin nila ang mga palay ng tig-aapat na maliliit na bigkis ang bawat isang malaking bigkis. Kung tayo'y pupuntang magbikis ay kukuha muna tayo ng murang kawayan at gagawin nating pamigkis. Pagkatapos, bibilangin natin kung ilang bigkis lahat ang ani natin. Kinaumagahan magsasaing na tayo ng marami at magluluto ng uulamin ng mga tao at gagawa na rin tayo ng kape dahil marami ang darating na makikipagbayanihan lalong-lalo na kung mabait 'yong taong magdadala ng kanyang palay sa bahay niya. Maraming may gustong tumulong sa kanya.

Hindi ilalagay ang lahat ng palay sa kamalig. Magtatabi tayo ng mga ilang bigkis. Pero mas mabuti kung marami ang itatabi natin upang matagal na hindi tayo kukuha sa kamalig.

'Pag nadala na ang lahat ng palay, mamimili tayo ng magagandang butil at 'yon ang itatabi nating binhi. Ang mga palay na may buhok ay 'yon ang gagamitin nating panapin upang hindi lulusot ang mga palay kung sakaling may butas ang sahig ng kamalig. Isunod natin dito ang mga bigkis ng magagandang butil. Pagkatapos puwede na nating ilagay iyong mga iba.

Ang binhi ay huwag nating isama sa mga hindi binhi upang

hindi tayo mahirapan sa pagpili sa susunod na taon.

At kung maubos na 'yong itinabi nating palay ay kukuha na tayo sa kamalig sa unang pagkakataon. Kukuha muna tayo ng kaunti at ipatuyo at saka bayuhin kung gabi upang walang magpupunta sa atin at hindi madaling maubos ang palay natin. Kinabukasan ay kukuha na naman tayo ng marami-rami ng kaunti upang pakaunti-kaunting maubos ang palay natin kung hindi natin kakalimutan ang sinasabi ng mga ninuno natin. Kinabukasan na naman, maski marami na ang ilalabas sa kamalig dahil wala na ang bawal.

Ito ang sinusunod ng mga tao noon sa Dibagat kung sila'y magtatanim ng palay.

Pagkatapos ng Paggagamas

Sinasabi ng mga ibang tao dito sa Pilipinas na tayong mga Isnag ay mga tamad daw. Pero ang alam ko'y hindi, dahil kaugalian lahat ng mga tao na may oras para sa kanilang pamamahinga at may oras din ang pagtatrabaho. Masasabi kong tayo, ay wala tayong maraming inaaksayang oras sa mga araw at mga araw sa isang linggo at mga linggo sa isang buwan.

Masasabi ko ito dahil kapag nag-umpisa ang isang Isnag sa trabaho sa bukid ay hindi maaring wala siyang daratnang trabaho sa bahay. Maski pagod na o kaya'y gabi na ay gusto pa niya kung mayroon pa siyang gagawin.

At kung maaga tayong matapos sa mga trabaho sa ating mga kaingin ay marami rin tayong gagawin. Ang sinasabi nating dawdawat ay ang panahong pamamalagi natin sa bahay upang gumawa ng mga gawaing pambahay. Ang mga babae ay kukuha sila ng mga buhong mahahaba ang pagitan ng buko at maliliit din at titilarin nila ito at gagawin nilang manipis at malalaki ayon sa kanilang gusto. Batay din sa paggagamitan nila. Kagaya ng bako, bilao, salakot at mga maliliit at malalim na bakol. At kaming mga lalaki naman ay tutulong kami sa kanila sa pagkuha ng mga uway na para sa puwit ng bakol at para sa bibig din ng bakol dahil mahirap kumuha ng uway at hindi nila kaya dahil mga babae nga sila. Ang mga ibang ginagawa nila ay banig at sumbrero. Ang mga ito ay mayayari sa ibinilad na pandan.

Ganoon din sa mga lalaki; kung tapos na ang kanilang trabaho sa kaingin nila, marami rin kaming gagawin kapag tapos na ang paggamas sa kaingin. Gagawa kami ng baraba (panghuli ng mga hipon), udag (panghuli ng igat) at gagawa rin kami ng talliyang (panghuli ng isda na tinik ng uway ang ginagamit). Gagawa rin kami ng pising gagamitin sa bitag na ilalagay namin sa palibot ng kaingin kung tag-ani.

Ito rin ang panahon naming magtroso kung mayroon sa amin ang gustong gumawa ng bahay. Sa pagtotroso namin ay may tatlong paraan. May magbabayanihan na mag-aanyaya ng maraming taong tutulong. At 'yong taong magpapatulong ay magpapatay ng aso o kaya'y baboy o kaya'y baka, lalo na kung marami ang tao o kaya'y mahirap ang kanyang ipagagawa.

Ang ikalawa ay magtutulungan kami. Ito ay ayon sa mga may gustong gumawa ng bahay. Pag-uusapan namin kung sino ang uunahin naming tulungan at doon na rin kami kakain. Hindi kami titigil hanggang sa matapos 'yong huling magpapagawa ng bahay niya.

At ang isa rin gagawin namin ay mangungupa kami. Titingnan namin ang pangangailangan ng mga ibang tao. Ang gagawa nito ay ang mga taong mabuti ang kanilang pamumuhay. At kung iyong taong magtatrabaho ay walang makakain ay bigas o kaya'y palay ang ibibigay ng mangungupa.

Ito ang kagawian natin pagkatapos ng paggamas sa kaingin.

Ang Kagawian ng mga Isnag sa Panliligaw at Pag-aasawa

Ang unang gagawin ng isang lalaking manliligaw ay dapat niyang piliin ang dalagang sa kanya'y katangi-tangi. Dapat din niyang pagmasdang mabuti ang kanyang ugali kung ito'y maganda. Kahit ang kanyang pagkatao ay dapat din niyang subaybayan.

At kung makakakita na siya ng karapatdapat sa kanya ay susubukin na niyang kausapin ang dalagang nagustuhan niya. Sasabihin niya ang kanyang pagmamahal sa dalaga.

At kung sakaling gusto rin ng babae ang lalaki ay hindi rin siya iiwas sa lalaki. Haharapin din niyang palagi kung pupunta ang lalaki sa bahay nila. Kung minsan magdamag silang dalawa dahil hindi patutulugin ng lalaki ang babae. Ganyan lagi hanggang sa ipahihintulot na ng babae na maaari na silang magtabi sa tulugan.

At kung nagtatabi na sila sa tulugan, ang pag-uusapan na naman nila ay kung sino sa kanilang dalawa ang may gustong tumira sa bahay ng isa isa sa kanila. Matagal na naman ang pag-uusap nilang dalawa tungkol dito. Kung minsan, aabutin ng isang taon bago ang isa sa kanila'y sasang-ayon na titira sa bahay ng isa.

At kung alam na nila kung sino sa kanilang dalawa ang may gustong tumira sa bahay ng isa ay tatahimik na silang dalawa. Matutulog na sila ng mahimbing.

At kapag sinabi na ng dalaga ang kasunduan nilang

magkasintahan ay pag-uusapan na nilang mag-anak. At kung sang-ayon silang lahat ay sasabihin sa lalaki na sila'y maaari nang mamahikan.

Ang gagawin na ng lalaki ay aanyayahan niya ang kanyang mga kamag-anak dahil baka mayroon sa kanila ang gustong magtanggol sa kanya sa mga sasabihin ng mga kamag-anak ng babae. Mag-aanyaya rin siya ng mga matatandang lalaki na mahusay makipagbalagtas at sila ang kanyang tagapagsalita.

At kung sila'y patungo na sa bahay ng babae, ang mauuna ay iyong tinatawag nilang patugaw, siya ang magdadala ng abaloryo at suman. Susundan siya ng maraming taong sasama sa kanila. Sasama na rin 'yong lalaking mag-aasawa.

Pagdating nilang lahat sa bahay ng babae ay papasok silang lahat. Ibibigay ng patugaw iyong dala-dala niyang suman sa mga kamag-anak ng babae.

At pagkatapos nilang kainin 'yon ay hihingin na ng ama ng babae ang abaloryo, at ilalapag ng ina ng lalaki ang abaloryo sa sahig. At titingnan ng mga kamag-anak ng babae.

At kung maghahating-gabi na ay uumpisahan na ng ama ng babae ang makipag-usap at magtanong sa mga kasama ng lalaking mag-aasawa. Ang tagapagsalita sa panig ng lalaki ay magpapakilala at siya ang sasagot sa sasabihin ng ama ng babae. Ang mangyayari'y magsasagutan ang magkabilang panig ng

masasakit na salita. Kung minsan magkakaroon sila ng samaan ng loob, dahil hihingi na ng dote ang ama ng babae sa mga kamag-anak ng lalaki ay papag-asawahin na nila ang dalawa.

At pagkatapos ay sasama na rin ang mga magulang ng babae upang kunin ang dote ng lalaki. Magdadala na rin sila ng baboy dahil ito ang kanilang kaparaanan ng pagkuha sa dote. Magdadala rin sila ng palitaw at ilalagay nila sa bakol. Magbabayad ang mga kukuha doon sa mga bakol ng may lamang palitaw. Babayaran din nila ang hati nila sa baboy. Hindi puwedeng kakain ang mga kamag-anak ng babae doon sa baboy dahil bawal sa kanila.

Kung uuwi na sila sa kanilang mga bahay ay maiiwan na ang babae kung ito'y napasang-ayon ng lalaki na siya ang titira sa bahay nila. Dito sila maninirahan habang buhay. Pero kung mauunang mamatay ang lalaki, maaaring bumalik ang babae sa kanyang mga magulang kung gusto niya. Mabuti rin kung gusto niya ang tumira sa bahay ng asawa niya.

Ito ang kagawian ng mga Isnag sa pag-aasawa. Kailangang magbigay ng dote ang lalaki at kailangang magbigay ng baboy ang babae.

Ang Kagawian nating mga Isnag Tungkol sa Maysakit,
sa Patay at sa Paglilibing

Ang kagawian nating mga Isnag kung mayroong magkasakit o kaya'y lalagnatin lang sa kasambahay natin ay agad-agad tayong tatawag ng albularyo. Pagdating ng albularyo ay huhuli sila ng manok at kanilang takpan ng bakol sa tabi ng pintuan. Pagkatapos ay maglatag sila ng banig doon sa tabi niya at doon tatayo 'yong albularyo. At pagkatapos nilang maglatag, tatayo na 'yong albularyo doon sa banig at saka na siya makikipag-usap sa mga masasamang espiritu.

Pagkatapos niya, ay paupuin niya 'yong maysakit doon sa banig at saka niya hahaguran ng langis ang likod niya at saka niya tatawagin ang kanyang kaluluwa sa pamamagitan ng pagkalansing niya doon sa maliit ng mangkok sa tapat ng ulo ng maysakit. Pagkatapos na naman n'yan, ay lalaslasi ang bunganga ng manok hanggang sa tainga at saka na nila patayin. Ibibigay nila sa albularyo 'yong mga hita at atay at 'yon ang kanyang iluluto dahil magkakasakit daw kung hindi niya gagawin ito. Magbabayad din sila sa albularyo. Puwede maski anong maibibigay nila; gaya ng damit, abaloryo, itak o kaya'y mga ibang kasangkapang maibibigay nila.

At kung hindi pa lalakas, ay hihimukin nila ng magpungtu (papatay sila ng isang baboy at isang aso) at sasabihin sa maysakit, "Huwag ka munang mamamatay at magkakaroon tayo ng handaan." At saka sila papatay ng isang baboy at isang aso. At saka sila tatawag na naman ng albularyo at saka mag-aanyaya

na rin sila ng mga taong kasama nilang kakain at iinom ng alak. Ganyan ang paggamot nating mga Isnag kung mayroon sa atin ang maysakit.

At kung tungkol naman sa mga sugat sa katawan natin, mayroon din tayong alam na mga gamot noon. Magagamot din natin ang pagdugo ng mga sugat; nilalagyan nila ng nginatngat na tabako o kaya'y dinurog na damo o kaya'y sinunog na buhok o kaya'y iihian nila. Totoong titigil ang pagdugo ng sugat pero masyadong masakit at masyadong mahapdi.

At kung mayroon namang mapilayan ay hihilutin nila at lalagyan nila ng langis at saka nila babalutin ng dahon ng tawwa at saka mga iba pang alam nilang gamot.

Pero ngayong mga araw mayroon sa atin ang hindi na sumusunod dito, dahil mayroon ng mga iba na nakapag-aral na ng kaunti at mayroon na ring mga kristiyanong nakakakilala sa Dios. At marami na ring mga gamot na binibili kung kaya't sila na ay napupunta sa ospital o kaya'y idadalangin na lang nila ang maysakit.

At kung may namamatay, agad-agad nating paliliguan at saka natin palitan ang kanyang damit at saka natin iburol sa tapat ng gitnang haligi ng bahay. At saka tayo maglalamay ng dalawa hanggang limang gabi, at kung minsan hanggang sa ito'y nangangamoy. Gagawa na rin tayo ng kabaong. Pagkatapos ilalagay na natin 'yong bankay. Sa paglalamay sa patay, tayo'y magtunggali sa lakas ng braso o kaya'y mapapaluan tayong mga

lalaki sa hita. At kung ang namatay ay may asawa, kailangang maglambong ang asawa niya kung lalaki ang patay. At kung ang patay ay babae hindi kinakailangang gawin ng lalaki ito kung ayaw niya.

Pagkatapos ng libing tayo'y papatay ng aso pagkagaling sa libingan at tayo'y magbabang-luksa na para wala nang bawal, kung ito ang gusto natin. Kung hindi, tayo'y magbabang-luksa kung siyam na araw na 'yong inilibing. Lalagyan nilang lagi ang puntod ng patay hanggang sa ika siyam na gabi at saka rin sila magtatabi ng kanyang pagkain kapag sila'y kakain. Magpapatay sila ng aso o kaya'y baboy kung ito ang kaya nila o kaya'y magkakaroon sila ng malaking handaan. At dito magtatapos na rin ang pagluluksa ng balo. Papalitan na rin nila 'yong kanyang damit panluksa upang magsaya na rin siya. Pagkatapos nito ay maari siyang bumalik sa kanyang mga magulang kung gusto niya. Wala na ring ipagbabawal sa bahay na yaon. Kung minsan matagal bago tayo magbabang luksa; aabutin ng isa hanggang tatlong taon.

Mayroon din tayong kaugalian na mag-ayuno ang balo, at ito'y batay din sa kagustuhan nila, kung matagal o hindi.

Kung gusto rin nila ay walang maaaring pumasok sa bahay maski sino. At kung may magkakamaling pumasok, pagbabayaran nila ito.

Pag-aayuno

Sa aming mga Isnag may mga taong labis ang pagdadalamhati kung may mamamatay sa kanila. Kaya kung puwede lamang ay mamamatay na rin silang katulad ng namatay na kasambahay nila. At kung hindi nila magawa ang magpakamatay ay hindi sila kakain ng mga pangunahing pagkain maski sa loob ng maraming araw o buwan. At ang tawag dito ay mag-ayuno. Ang sinasabi naming ayuno ay may iba-ibang uri. Kagaya ng hindi kakain ng kanin, hindi maliligo o kaya'y hindi magpapagupit. At kung gusto na naming tigilan ang pag-aayuno ay magpapatay kami ng maski anong uri ng hayop at ang tawag dito ay magubobat. Ito ang pag-aalis namin sa mga minasama namin dahil doon sa namatay na kasambahay namin.

Ang Pinaniniwalaan nating mga Isnag

Noong unang panahon ay nilalang ng Dios ang lahat ng narito sa mundo. Nilalang niya ang tao ayon sa kanyang anyo at nilalang din niya ang mga anghel at lahat ng makikita nating narito sa lupa.

Ngunit masama rin ang nanyari nang dumami ang mga tao dito sa mundo dahil maraming nangyayari sa kanila. Marami rin ang mga marunong magligaw sa mga tao.

Yaong mga iba ay sumasamba sa mga imaheng yari sa ginto, at iyong mga iba naman ay sumasamba sa mga taong katulad nila. At mayroon mga iba rin na sumasamba sa mga espiritu. At mayroon ding mga sumasamba sa Dios. Ganyan ang nanyari sa mga ninuno natin.

Ang pagsasamba sa mga masamang espiritu ang hindi natin makalimutan. Ito ang naipamana sa ating mga Isnag. Dahil ito ang pinahalagahan ng ating mga ninuno dahil sila ang itinuring nilang panginoon nila. Wala akong gaanong masasabi tungkol dito dahil parang mabuti at para ring masama ang nanyari sa ating mga ninuno dahil nga sa ito ang alam nilang sambahin. Dahil kung may magkakasakit sa kanila ay dali-dali silang pupuntang mag-anyaya ng albularyong makikipag-usap sa mga masamang espiritu. At dahil mahalaga rin sa mga albularyong ito ang mga masamang espiritu, kaya agad-agad din silang sasama doon sa mag-aanyaya sa kanila dahil iba-iba na rin ang kanilang sadya. Nasa kanila ang pagnanais na gumamot sa maysakit at ang pagnanais din nilang mabayaran at saka 'yong hati nila sa hayop

na kakatayin nila sa kanyang paggagamot na ito rin ang ipasasalubong nila sa kanilang mga kasambahay.

Ngunit ngayon, dahil hindi na rin gaanong kakaunti ang nalalaman natin at saka alam na rin nating pag-ibahin ang masama at ang mabuti ay kailangang kalimutan na natin ang mga 'yan sa mga panahong ito. Dahil kung ito pa rin ang pahahalagahan natin ay wala tayong kinabukasan dahil lilinlangin lamang tayo ng mga masasamang espiritu. Marami silang panunuyo sa atin kung kailangan nila ang ating mga alagang hayop. Dahil alam nilang susuko tayo sa kanilang mga kagustuhan. Kaya ang mangyayari sa atin ay malaking pag-aaksaya. Magbabayad tayo at marami rin ang papatayin natin sa mga alaga nating hayop dahil sa paniniwala natin sa kanila.

Kaya ngayong alam na natin ang mabuti at masama, kailangang pag-isipan natin ang mga ginagawa natin para huwag tayong kawawang nag-aaksaya lamang dahil sa mga walang kabuluhang bagay. Kaya ang masasabi ku ay kalimutan na sana natin ang ganyang paniniwala dahil wala rin tayong magandang kinabukasan kung 'yan lagi nating susundin ang mga masamang espiritung nagpapahirap sa ating mga Isnag.

Kailangang tingnan nating mabuti ang para sa kabutihan natin upang huwag tayong maligaw at huwag tayong mapasubo sa mga nagpapanggap na panginoon maski mali naman ang kanilang karunungan. Hindi sila ang maghihirap kundi tayo kung pahahalagahan natin sila.

Pero kung lalayuan na natin ang mga iyan ay kailangang mayroon tayong ipapalit. Dahil kung wala tayong ipapalit kung lalayuan natin ang mga masasamang espiritung 'yan ay nakakatakot dahil hindi nila tayo lalayuan. Dahil nga sa wala silang ikakatakot. Pero kung lalayuan natin ang mga masamang espiritung 'yan ay kailangang angkinin natin si Jesus-Cristo bilang Panginoon dahil siya lamang ang may kayang magpapasuko sa kanila. Wala sa kanila ang makakalupig kay Jesu-Cristo dahil siya lamang ang Panginoon sa lahat kaya kailangang angkinin natin siya bilang Panginoon dahil siya ang puwedeng bumuhay sa atin magpakailan pa man. Kukunin niya tayo sa kanyang kinaroroonan kung sasampalataya tayo sa kanya. Kukunin niya tayo kung siya'y babalik na muli.

Ang Pangangaso

Tayong mga Isnag, kung gusto nating sanayin ang mga aso natin sa pangangaso ay ganito ang gagawin natin. Kapag inumpisahan natin ang magsanay sa aso natin, huwag na nating tigilan hanggang sa makahuli tayo ng baboy-damo o kaya'y usa sa pamamagitan ng asong sinasanay natin. Dahil kung matitigilan, ay hindi gaanong masipag ang aso sa pagsasama sa nagsasanay sa kanya.

At kung makahuli na sila ay hindi na gaanong mahirap dahil alam na ng mga aso ang gagawin nila.

Ang kabutihan nitong ugali nating ito ay hindi na tayo gaanong magpapakahirap sa paghuhuli sa mga baboy-damo at mga usa. Dahil kung pupunta tayo sa kagubatan at may suwerte tayo at saka matapang din ang mga aso natin ay para lamang tayong kukuha ng mga gulay na igugulay natin. Para lamang tayong naglalaro. Kaya masasabi kong maganda itong ginagawa nating mga Isnag.

Huwag nating kalimutan ito dahil malaki ang maitutulong nito sa atin.

At ito ang panghuli ng mga hayop sa gubat na walang batas ang ating pamahalaan na nagbabawal dito sa paraang ito. Libre tayong mangaso basta maganda ang pangangaso natin. At kung

masama ang pangangaso natin ay masama rin ang mangyayari sa atin. Darating ang gulo sa atin. Kaya kailangang maganda ang pangangaso natin upang walang mangyayari sa ating masama habang nabubuhay tayo.

Ang Paggawa ng Asag*

Kung tag-araw at may balak kaming gumawa ng asag ay pag-usapan pa namin kung papaano ang gagawin namin.

Pag-uusapan namin kung saan kami kukuha ng maraming kahoy na gagamitin namin at saka uway at kawayan. Itong pag-uusap namin ay itatala na rin namin ang pangalan ng mga gustong sumapi sa paggawa ng asag. Ililista rin namin ang mga bagay na dapat kunin ng bawat isa sa amin na gagamitin. Itatala rin namin ang araw ng pagtatrabaho ng bawat isang kasapi upang alam namin ang paghahati-hati ng isdang makukuha namin. Ang talaang ito ay bahawakan ng pinuno sa paggawa ng asag dahil kailangan naroon lagi hanggang sa matapos ang asag dahil siya ang magtuturo sa paggawa dahil kung hindi mahusay ang paggawa ng iba sa amin ay walang mahuhuling isda at saka madali ring maanod.

At kung mayroon na ang lahat ng gagamitin ay itatayo na namin ang balangkas. Ang lugar ng paggagawan namin ay sa may malakas na agos ng tubig at maraming bato para marami kaming gagamitin sa darayday (magkabilang tambak sa puno ng asag); at upang marami kaming gagamiting pang-alalay sa haligi ng asag. Sa aming paggawa ay may kanya-kanyang trabaho ang bawat isa sa amin at 'yon lamang ang gagawin ng bawat isa sa amin para maganda ang kalalabasan. At iyong mga walang nalalaman tungkol sa paggawa ng asag ay sila ang maghahakot ng mga batong kailangan sa darayday at pang-alalay sa haligi. Pagkatapos ay gagawa kami ng maliit ng silungan namin sa tabi ng ilog at ito ang titirahan ng mga magbabantay sa asag.

At kapag lumaki ang ilog ay mayroon na ring mga kukuha sa mga isdang mahuhuli sa asag at ang mga makukuha nila ay paghahatihatian nila at bibigyan nila kaming lahat na tumulong sa paggawa ng asag.

At kung maraming beses na rin kaming nabigyan ng bahagi namin ay bibigyan na rin namin maski 'yong mga hindi kasapi lalo na 'yong mga pupunta ring tumulong sa pagkuha sa mga mahuhuling isda sa asag.

At halimbawang lumaki ang tubig at may nasira sa asag ay gagawin namin kung liliit ang tubig. Pero kung masyadong malaki ang nasira ay hindi na namin gagawin dahil hindi na namin puwedeng gawin dahil sa malaking tubig, lalo na kung walang tigil ang ulan sa gabi.

* Isang uri ng panghuli ng isda. Tingnan ang larawan sa bahaging Isnag.

Ang Pagbabalatik sa Kagubatan

Noong unang araw ay maraming ipinaalam ang Dios sa mga ninuno natin. Ipinaalam niya rin ang tungkol sa paghuhuli ng mga hayop sa gubat. Kaya mayroon akong gustong ipaala-ala sa atin.

Noong unang panahon, pinagkalooban ng Dios ang ating mga ninuno ng talino sa paggawa ng balatik.

Ngayon, kung may mga gustong magpunta upang gumawa ng balatik sa kagubatan ay magkakaroon ng tipanan ang lahat ng may gustong sumamang gumawa ng balatik. At ganito ang gagawin nila: Tatlong araw o kaya'y dalawa bago sila magmatyag ng mga pangitain ay pupunta muna silang manguha ng litu (isang uri ng baging na puwedeng panali) para nakahanda na dahil ito ang mahirap na hanapin sa kagubatan. At kung maremi na silang nakuhang litu ay iiwanan nila sa tabi ng daan sa parang na dadaanan nila. Dadaanan na lang nila ito kung pupunta na sila dahil ayaw nilang ipasok ito sa kanilang bahay dahil baka mag-iihaw ng karne ang isa sa kanilang kasambahay o kaya'y may lulutuin sila sa kawayan ay magiging malas 'yong litu nila at 'pag nangyari ito ay papalitan nila ang nakuha na nilang litu at maaantala na naman sila sa kanilang balak ng pag-alis dahil masama sa kanila 'yan.

At kung pupunta na sila ay mauuna 'yong parang pinuno nila

dahil siya ang magtuturo sa mga nakababatang kasama niya. At kung nakalayo na sila ng kaunti ay magpapahuli na naman ang kanilang pinuno dahil maghahandog siya ng nganga sa mga hindi nakikita para hindi raw sasama ang mga hindi nakikitang ito na magbibiro sa kanila. At pagkatapos niyang maghahandog ay mauuna na naman siya dahil siya ang makikinig sa huni ng labag (ibong nagbabadya ng maganda at masamang pangitain). At kung nagkataong may humuning ibong labag sa kaliwa at mayroon na naman sa kanan at mayroon na naman sa kaliwa at wala na ring aantala sa kanila hanggang sa dumating sila sa paggagawan nila ng kanilang kubo ay iyan ang gusto ng kanilang pinuno.

Sa daan nilang papunta sa kagubatan, sila'y kukuha na rin ng buhong gagawin nilang sibat ng balatik, upang hindi na sila maaantala kung nag-umpisa na silang gumawa ng balatik.

At kung mag-uumpisa na silang gumawa ng balatik ay maghahandog na 'yong pinuno nila ng nganga sa mga masamang espiritu. At 'yong mga kasama niya ay tutulisan nila 'yong buho na gagamiting sibat ng balatik habang naghihintay sila sa kanilang pinunong naghahandog.

At kapag tapos na ang pinuno nila ay siya ang mauunang gagawa ng balatik at 'yong mga kasama niya ay gagawa na rin sila ng kani-kanilang balatik hanggang sa gusto nila.

At pagkalipas ng tatlong araw at dumating na sila doon sa gusto nilang hangganan no'ng mga balatik nila, ay titigil na sila sa paggawa ng balatik. Magpapahinga sila ng isang araw at sa kinaumagahan, titingnan nilang lahat 'yong mga ginawa nilang

balatik. At kung tapos na nilang tingnan lahat ay puwede na silang umuwi sa kani-kanilang mga bahay dahil wala na silang iiwasan dahil wala na silang gaanong mamasamain tungkol sa kanilang balatik, dahil kung hindi pa nila tiningnan lahat ang kanilang mga balatik at halimbawa'y makakarinig sila ng namatay ay masama raw 'yon dahil malas sa kanilang balatik dahil wala silang makukuha maski maganda 'yong una nilang pangitain.

At kung may mahuhuli sila sa una nilang pagpuntang muli, hindi sila magbibigay kahit kanino dahil masama pa raw. Masama raw ito sa kanila dahil ito ang unang-una nilang nakuha.

'Yan ang kagawian ng mga ating ninuno kung gagawa sila ng balatik.